МАРСЕЛЬ

ПРУСТ

У ПОШУКАХ ВТРАЧЕНОГО ЧАСУ

ПРО ГЕРМАНТІВ ЗДАЛЕКУ І ЗБЛИЗЬКА

РОМАН

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2024

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ПЕРША ЧАСТИНА

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Ранкове пташине цвіріньканння, мабуть, набридло Франсуазі. За кожним словом «бонн» вона здригалася; її дратував будь-який звук їхніх кроків, і вона починала думати про них; річ у тім, що ми переїхали на нову квартиру. Звісно, у нашій старій оселі в шостому окрузі слуги пересувалися не менше; але вона їх знала і по-дружньому сприймала їхню метушливу біганину. А тепер навіть до тиші вона прислухалася з болісною увагою. І позаяк наш новий квартал видавався настільки ж тихим, наскільки шумним був бульвар, де ми мешкали до того, і від звуків пісеньки (що долинали здалеку, коли не були гучними, як мелодія оркестру), яку наспівував якийсь чоловік, накочувалися сльози на очі Франсуази у засланні. Тому, хоч я й сміявся з неї через те, що її так засмутила необхідність покинути будинок, «де нас так поважали, та ще й усі» і де вона з плачем, за звичаями Комбре, складала свої речі, вважаючи кращим за всі інші можливі будинки той, де жили ми, то тепер, я, котрий настільки ж важко приймав нові речі, наскільки легко кидав старі, я підійшов до нашої старої служниці, коли побачив, що облаштування в будинку, де вона не отримала від консьєржа, який нас іще не знав, знаків поваги, необхідних для її правильного морального живлення, кинуло її в стан, близький до згасання. Вона єдина могла мене зрозуміти; і аж ніяк не її молодий лакей; для нього, в якому не було геть нічого від Комбре, пере-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

селятися, жити в новому кварталі, було те саме, що й їхати кудись на відпочинок, коли новизна навколишніх речей приносила той самий спочинок, що й сама поїздка; він уважав, що живе за містом; і нежить приніс йому, як «протяг повітря» у вагоні, де погано зачиняються шибки, прекрасне враження, що він бачив нові землі; за кожним пчихом він радів, що знайшов собі таке шикарне місце, бо завжди бажав мати хазяїв, які багато їздять. Тому, не думаючи про нього, я пішов просто до Франсуази; а оскільки я сміявся з її сліз під час переселення, яке мене самого залишило байдужим, вона крижаним поглядом зустріла мій смуток, тому що поділяла його. З так званою «чутливістю» нервових людей зростає їхній егоїзм; вони не можуть терпіти, коли хтось інший виставляє напоказ недуги, яким самі вони приділяють дедалі більше уваги. Франсуаза, яка не пропускала найлегшої з тих, що могла відчувати, відвертала голову, коли мені було зле, щоб позбавити мене радості бачити, що мене жаліють, ба навіть помічають, що мені недобре. Так само вона вчинила, коли мені захотілося поговорити з нею про нашу нову домівку. Утім, коли за два дні довелося повернутися за забутим одягом у нашу колишню оселю, а в мене, внаслідок переселення ще була «температура», і, як той удав, який щойно заковтнув бика, я почувався до болю роздутим довгим баулом, чиє видовище мали перетравити мої очі, повернувшись звідти, Франсуаза, зі звичайною жіночою мінливістю, сказала, що мало не задихнулася на нашому старому бульварі, що геть «збилася зі шляху», ідучи туди, що ніколи не бачила вона й ніде таких незручних сходів, що не повернулася б жити туди, хай навіть давали б їй «ціле царство» й мільйони — таке собі безпідставне припущення — що все (тобто те, що стосувалося кухні й коридорів) набагато краще «влаштоване» в нашому новому домі. Проте час уже ска-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

зати, що ця оселя — а ми переїхали сюди через погіршення здоров'я бабусі, хоча й не казали їй цього, і їй потрібне було чистіше повітря — отже, оселя ця була квартирою, що належала до особняка Германтів.

У віці, коли Назви та Імена, даруючи нам образ непізнаванного, вкладений нами в них, тієї ж миті, коли вони називають також нам і реальне місце, настільки сильно змушують нас тим самим ототожнювати те й друге, що ми виїжджаємо шукати в якомусь місті душу, якої в ньому не може бути, але яку ми більше не в змозі видворити з його назви, то вони надають індивідуальність не лише містам і річкам, як це роблять алегоричні картини, не тільки фізичне середовище вони вимережують відмінностями, населяють дивами, а ще й середовище суспільне: і тоді в кожного замку, в кожного особняка чи знаменитого палацу є своя господиня чи своя фея, як у лісів є свої духи, а в річок свої божества. Інколи, захована десь у глибині свого ім'я, фея перетворюється з волі життя нашої уяви, яке живить її; ось так атмосфера, в якій мадам де Германт жила в мені, після того як роками була лише відбитком чарівного ліхтаря і церковного вітражу, починала пригашувати свої фарби, коли зовсім інші мрії просочили її пінною вологістю водних потоків.

Однак фея зав'ядає, якщо ми зблизька побачимо реальну особу, якій відповідає її ім'я, адже ім'я починає тоді відображати цю особу, а в ній немає нічого від феї; фея може з'явитися знову, якщо ми віддалимося від особи; але якщо довго залишатися біля неї, фея вмирає остаточно, а з нею й ім'я, як рід Лузіньянів, який згас, коли не стало феї Мелюзіни. Тоді Ім'я, під чередою перефарбувань якого ми зможемо нарешті знайти в основі гарний портрет невідомої, яку ми б ніколи не знали, стає вже лише фотокарткою особи, на яку ми дивимось, щоб знати, чи ми знаємо особу, що йде нам назу-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

стріч, чи маємо ми привітатися з нею чи ні. Але варто колись враженню, відчутому в якийсь далекий уже рік, — як тим інструментам запису музики, що зберігають звук і стиль різних артистів, які грали на них, — дати змогу нашій пам'яті почути це ім'я з тим особливим тембром, з яким воно пролунало тоді для нашого вуха, і в цьому на перший погляд залишеному без змін імені ми відчуваємо відстань, що відділяє одну від одної мрії, що їх навіювали нам одна по одній його однакові звуки. На якусь мить від заново почутого лепету, яким воно звучало якоїсь далекої весни, ми можемо вивести з нього наче маленькими тюбиками для малювання картин, точний, забутий, таємничий і свіжий відтінок днів, про які, як нам подумалося, ми згадали, коли, як такі собі невмілі художники, ми надавали всьому нашому минулому, розкинутому на одному й тому ж полотні, трафаретні й усі схожі між собою тони свідомої пам'яті. Проте, навпаки, кожен з моментів, що складали його, використовував для створення оригінального твору в унікальній гармонії тогочасні кольори, яких ми більше не знаємо і які раптом зачаровують мене, якщо, завдяки якійсь випадковості, ім'я Германт, повернувши собі на мить те звучання, настільки відмінне від нинішнього, яке було в нього в день вінчання мадемуазель Персп'є, повертає мені ту таку ніжну, надто блискучу, надто нову бузкову барву, якою оксамитилася пишна хустка юної герцогині і, як невловимий і знов розквітлий барвінок, її очі, осяяні блакитною усмішкою. І тогочасне ім'я Германтів ще й схоже на кульку, в яку закачали кисень чи якийсь інший газ: коли мені вдається проколоти її, випустити з неї те, що в ній є, я вдихаю повітря Комбре того року, того дня, змішане із запахом глоду, який колихає вітерець з кутка майдану — провісник дощу, який то зганяв з місця сонце, то простирав його по червоному шерстяному килимі ризниці

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

та вбирав його в блискучий, майже рожевий тілесний колір герані й надавав йому, сказати б, вагнерівської делікатності у веселості, яка зберігає стільки шляхетності на святі. Але навіть і не в такі рідкісні хвилини, як ось ця, коли ми раптово відчуваємо, як первинна сутність стрепенеться, повертаючи собі свою форму та візерунок серед уже відмерлих нині звуків, попри те, що в запаморочливому коловороті поточного життя, де за ними залишився лише суто практичний вжиток, імена втратили будь-яке забарвлення, як призматична дзиґа, яка крутиться надто швидко і здається сірою, все одно, коли у своїй задумливості ми розмірковуємо, прагнемо, намагаючись повернутися в минуле, уповільнити, зупинити вічний рух, в який нас затягнуто, мало-помалу ми знову бачимо, як з'являються перед нами, припасовані одна до одної, але абсолютно відмінні одні від одних, барви, що їх протягом нашого життя показувало одна по одній одне й те ім'я.

Звичайно, якась форма вимальовувалася в моїх очах у імені Германтів, коли моя годувальниця — яка, звісно, не знала, так само, як і я, нині, на чию честь вона була складена, — заколисувала мене старою піснею «Слава маркізі де Германт» або коли, кілька років по тому, старий маршал Германт переповнив душу моєї бонни гордістю, сказавши: «Гарненький хлопчик» і діставши з кишенькової бонбоньєрки шоколадну пастилку, цього я не знаю. Ті ранні літа мого дитинства вже не в мені, вони десь поза мною, я можу щось дізнатися з них, як, наприклад, про те, що було до нашого народження, тільки з розповідей інших. Але пізніше я знаходжу одне по одному в тому, що триває в мені від цього імені, сім чи вісім різних фігур; перші були найгарніші: помаленьку моє марення, змушене реальністю залишити безнадійну позицію, знову закопувалося потихеньку трішки нижче, доки не було змушене відступати знову. Водночас із мадам

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

де Германт мінялася й її оселя, що теж вийшла з цього імені, яке з року в рік живило те чи інше почуте слово, котре змінювало мої фантазії, а оселя та відбивала їх у самих своїх каменях, що стали дзеркальними, як поверхня хмари чи озера. Безплотна вежа, яка була лише смугою жовтуватого світла і з висоти якої володар і його дружина вершили долю своїх васалів, поступилася місцем — аж у кінці цієї «сторони Германтів», де стільки разів за хорошої погоди я йшов після обіду разом з батьками берегом Вівонни, — землі стрімких потоків, де герцогиня вчила мене ловити форель і запам'ятовувати назви квітів, чиї фіолетові й червонуваті кетяги прикрашали низькі стінки огорожі навколишніх садиб; потім була спадкова земля, поетична маєтність, де погордливий рід Германтів уже здіймався над Францію, коли небо було ще не зайнятим там, де мали пізніше постати Собор Паризької Богоматері та Собор Богоматері Шартрської; коли на верхів'ї пагорбу Лаона неф собору ще не приземлився, як на вершині гори Арарат приземлився Ковчег Потопу з патріархами та праведниками, що з тривогою виглядали у вікна, чи не стихнув гнів Божий, з різними видами рослин, які множитимуться на землі, переповненій тваринами, які втікають мало не з веж, де бики, мирно прогулюючись покрівлею, дивляться згори на рівнини Шампані; коли подорожній, що виходив з Бове, іще не бачив, як за ним тягнуться й крутяться, розгортаючись на золотому екрані сонця, що заходить, чорні й кислаті крила собору. Той Германт — то було наче місце якогось роману, вигаданий пейзаж, який мені важко було уявити і який ще більше хотілося побачити, вміщений серед реальних земель і шляхів, які раптом проймуться геральдичними ознаками, за два льє від залізничної станції; я згадував назви сусідніх містечок так, ніби вони були розташовані біля підніжжя Парнаса чи Гелікона, і вони здавалися мені такими

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

поважними, як у топографічній науці важливими вважаються матеріальні умови виникнення таємничого явища. Я наче знову бачив герби, намальовані на цоколі вітражів у Комбре, чвертки яких заповнювалися століття за століттям всіма володіннями, що їх шляхом шлюбів чи придбання цей знатний рід приєднав до себе з усіх кінців Німеччини, Італії та Франції: величезні землі півночі, потужні міста півдня, що з'єдналися й склалися в Германті, і, втративши свою матеріальність, алегорично вписали свою зелену вежу чи свій срібний замок у блакитне поле його герба. Мені доводилося чути про знамениті германтські гобелени, і я уявляв собі, як ці середньовічні й сині, злегка грубуваті килими виділяються, наче хмаринка, на малиновій і легендарній назві, під стародавнім лісом, де так часто полював Хільдеберт[1], і мені здавалося, що я, ніби мандруючи, проникав у самісіньку таємничу глибину земель, у цю далечінь століть, лише на мить наблизившись у Парижі до мадам де Германт, господині місцини й володарки озера, наче її обличчя й слова повинні були позначатися чарівністю місцевих лісів і річкових берегів та мати ті самі одвічні особливості, що й старий завсідник її архівів. Проте я тоді познайомився із Сен-Лу й від нього дізнався, що замок звався Германтом лише із XVII століття, коли був придбаний його родиною. Доти вони жили неподалік, і їхній титул походив не з цього краю. Містечко Германт дістало свою назву від замку, після якого й саме воно було забудоване, а щоб воно бува не похитнуло майбутнє замку, були встановлені обмеження щодо плану вулиць і висоти будинків. Щодо гобеленів, то вони вийшли з-під руки Буше[2], були

[1] Хільдеберт I (497–558), король франків з династії Меровінгів — *Прим. перекл.*

[2] Франсуа Буше (1703–1770), французький живописець, художник-декоратор. — *Прим. перекл.*

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

придбані в XIX столітті одним із Германтів, який полюбляв такі речі, і були розвішані поруч із незавидними картинами полювання, намальованими ним самим, у дуже незугарному салоні, оббитому кумачем і плюшем. Цими розповідями Сен-Лу завів у замок чужі для імені Германтів елементи, які вже не давали мені змоги продовжувати виводити тільки із самої його звучності вигляд кам'яних мурів. І тоді в глибині цього імені стерся замок із його віддзеркаленням у озері, а навколо мадам де Германт її оселею побачився мені її паризький особняк, особняк Германтів, прозорий, як його назва, бо жодний матеріальний і непроникний елемент не перекривав і не засліплював його прозорість. Оскільки церква означає не тільки храм, а також і громаду вірян, у цьому особняку Германтів були всі, хто жили там з герцогинею, але ці близькі до неї люди, яких я ніколи не бачив, були для мене лише відомими й поетичними іменами і, знаючи винятково людей, які теж були тільки іменами, вони лише збільшували й оберігали таємницю герцогині, розливаючи навколо неї розлогий ореол, який міг тільки пом'якшуватися.

Коли вона влаштовувала свята, я не міг уявити собі її гостей такими, що мають людське тіло, вуса, взуті в черевики, вимовляють щось геть не банальне чи навіть оригінальне у звичайному й раціональному сенсі, і весь цей вир імен, який являв собою менше змісту, ніж бенкет фантомів чи бал примар навколо статуетки із саксонської порцеляни, якою була мадам де Германт, зберігав вітринну прозорість її скляного особняка. Потім, коли Сен-Лу розповів мені всілякі історії про капелана, про садівників його кузини, особняк Германтів став — як міг бути колись такий собі Лувр — чимось подібним до замку, оточеного, посеред самого Парижа, своїми землями, передаваного в спадкове володіння згідно з якимсь древнім, дивовижно вцілілим правом, і на яке вона ще кори-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

стувалася феодальними привілеями. Але ця стара оселя сама вже згасла, коли ми перебралися жити зовсім поруч із мадемуазель де Вільпарізі в сусідній з мадам де Германт квартирі в одному з крил її особняка. Це була одна з тих старих будівель, які ще, можливо, десь збереглися і в яких парадний двір — чи то через наноси наростаючого потоку демократії, чи то як спадок давніших часів, коли навколо господаря купчились різні майстрові й торговці — був оточений по боках підсобними приміщеннями, майстернями, халабудами шевця чи кравця, схожими на тих, що їх можна бачити під стінами соборів, які естетика будівничих не змогла звільнити, де консьєрж латав чоботи, розводив курей і квіти, а в глибині, в помешканні, що правило за «особняк», жила «графиня», яка, виходячи зі своєї старої парокінної карети, у капелюсі, прикрашеному кількома настурціями, можливо, із садочка консьєржа (а на козлах біля кучера сидів лакей, який заносив візитні картки до кожного аристократичного особняка кварталу), без розбору всміхалася і легко вітала ручкою дітей портьє та звичайних мешканців будинку, які в цей час проходили поруч і яких вона збентежувала своєю погордливою люб'язністю та зрівняльною пихатістю.

У будинку, куди ми перебралися жити, знатною дамою в глибині двору була герцогиня, елегантна і ще молода. Це була мадам де Германт, і завдяки Франсуазі я досить швидко мав відомості про особняк. Адже Германти (яких Франсуаза часто називала такими словами, як «ті, що знизу, внизу») були її постійною турботою від самого ранку, коли, зачісуючи маму, вона кидала обережний, нестримний і скрадливий погляд у двір і казала: «Гляньте-но, дві монашки, це точно вниз» або «О! які гарні фазани у вікні на кухні, можна й не питати, звідки вони взялися, видко, герцог ходив полювати», і так аж до вечора, а тоді, подаючи мені мої речі та почувши

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

звук рояля чи якусь пісеньку, вона сповіщала: «Унизу люди, починають гуляти»; на її правильному обличчі, під тепер уже білим волоссям жива й пристойна усмішка її молодості поміщала тоді всі її риси на своє місце, узгоджувала їх у підготовленому струнку порядку, як перед контрдансом.

Але найдужче збуджував інтерес Франсуази, надавав їй найбільше задоволення і завдавав їй також найбільше прикрості саме той момент життя Германтів, коли навстіж розчинялися ворота, і герцогиня сідала у свою карету. Це відбувалося зазвичай невдовзі після того, як наші слуги завершували справляти свою своєрідну паску, яку ніхто не повинен був переривати, яку вони називали своїм обідом і під час якої вони перебували під таким «табу», що й сам мій батько не дозволив би собі смикнути за шнур дзвінка, твердо знаючи, між іншим, що ніхто з них не поворухнувся б як після першого, так і після п'ятого дзвінка, а сам він вдався б так до цього неподобства геть без толку і не без шкоди для себе. Адже Франсуаза (відколи стала старою жінкою, з будь-якого приводу напускала на себе вигляд, так би мовити, дошкуленої) не проминула б нагоду ходити перед ним увесь день з обличчям, вкритим маленькими клиноподібними й червоними мало зрозумілими знаками, якими вона виставляла назовні довгий список своїх бідкань і глибокі причини свого невдоволення. Утім, вона й висловлювала їх уголос, ніби сама до себе, але так, що ми не могли розібрати слова. Вона називала це — і думала, що для нас це буде досадно, «в'їдливо», «образливо», — весь святий день «натуркувати» нам.

Із завершенням останніх ритуалів Франсуаза, яка водночас, як у перших церквах, і відправляла службу, і була однією з парафіянок, випивала останній стаканчик вина, знімала з шиї серветку, складала її, витираючи з губ рештки червонуватої води й кави, вкладала в кільце, дякувала жалісним

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ЗМІСТ

Перша частина 5

Друга частина 369

Розділ перший.
Хвороба бабусі. — Хвороба Бергота. — Герцог і лікар. — Погіршення стану бабусі. — Смерть бабусі 371

Розділ другий.
Візит Альбертини. — Перспектива багатого шлюбу для деяких друзів Сен-Лу. — Дух Германтів і принцеса Пармська. — Дивний візит до Шарлюса. — Я дедалі менше розбираюся в його характері. — Червоні черевики герцогині . . . 409

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>